

Формування самостійності молодших школярів

У статті розглядаються аспекти формування самостійності молодших школярів в умовах початкової школи. Розкриваються поняття «самостійність молодшого школяра», під якими розуміється вміння ставити перед собою різноманітні завдання й виконувати їх.

Ключові слова: молодших школяр, пізнавальна активність, творча активність, новоутворення, формування самостійності, шляхи формування самостійності.

Нова школа — це простір життя дитини; тут вона не готується до життя, а повноцінно живе, і тому вся діяльність навчального закладу будується так, щоб сприяти становленню особистості як творця і проектувальника власного життя, гармонізації і гуманізації взаємин між учнями і педагогами, школою і родиною на основі ідеї самоцінності дитинства, усвідомлення вибору особистістю життєвого шляху. Сучасному школяреві необхідно стати активним учасником соціального й духовного розвитку держави, що потребує від нього самостійності в процесі набуття нових знань і вмінь у навчально-виховних закладах і впродовж усього життя.

Значну роль у виконанні цих завдань відіграє початкова ланка школи. Фундаментальність початкової освіти — не лише у формуванні знаннєвої сфери, а й у формуванні ключових компетентностей які є найважливішим надбанням розвивальної шкільної освіти.

На сучасному етапі розвитку загальної освіти в Україні та інших країнах світу зростає роль досліджень, спрямованих на пошук ефективних принципів формування самостійності молодших школярів у загальноосвітньому просторі початкової школи. Ця проблема стала предметом аналізу вітчизняних психологів і педагогів, зокрема

Х.Алчевської, Л.Аристової, Л.Виготського, Є.Голант, А.Макаренко, С.Русової, О.Савченко, В.Сухомлинського та інші.

Мета статті — розкрити особливості розвитку самостійності молодших школярів та її формування за допомогою основних принципів навчання й виховання в умовах початкової освіти.

Що ж таке самостійність? Коли йдеться про значення слова "самостійний" як характеристику людини, людської діяльності, то вживаються такі синоніми: вільний, незалежний, рішучий, з власної ініціативи і здійснений своїми силами, без чужої допомоги, сторонніх впливів та керівництва.

"Самостійність" визначається як властивість і стан, уміння діяти без сторонньої допомоги або керівництва, самостійні дії. Із вказаних тлумачень значення слова "самостійність" випливає її приналежність до вольової сфери особистості. Вона характеризує людину (школяра) насамперед з точки зору наявності чи відсутності у її діях вольових зусиль.

Поняття самостійності тісно пов'язане з поняттям пізнавальної активності, хоч вони і не тотожні. Пізнавальна активність і пізнавальна самостійність взаємно посилюють одна одну, виступають якісними характеристиками пізнавальної діяльності.

Ефективність оволодіння знаннями, уміннями і навичками вища тоді, коли цей процес спрямовується вчителем так, що в ньому залишається місце для доцільної самостійної пізнавальної активності учнів. Учбова самостійність — це здатність, яка проявляється в умінні власними силами, без сторонньої допомоги вирішувати поставлені вчителем чи самими учнями завдання, використовуючи при цьому нові раціональні способи роботи, та в стійкому бажанні і прагненні не лише на вимогу вчителя, а й за власним почином активно брати участь в учбовій роботі, що здійснюється на уроці.

Пізнавальна самостійність включає дві сторони: суб'єктивну —

мотиваційну (спонукальну) та об'єктивну — володіння узагальненими знаннями, уміннями та навичками. Ці сторони тісно взаємопов'язані і складають органічну єдність.

Ще К.Д. Ушинський висловив думку, яка і нині є найважливішою для теорії і практики навчання: "Слід постійно пам'ятати, що потрібно передавати учневі не тільки ті чи інші знання, але й розвивати в ньому бажання і здатність самотійно, без вчителя, засвоювати нові знання" [1:500].

Розвитку самотійності школярів сприяє поступове збільшення обсягу самотійних завдань і їх урізноманітнення, застосування творчих робіт у поєднанні з роботами тренувального характеру.

Важливим засобом розвитку самотійності кожного учня є диференційоване навчання. Воно забезпечує оптимальні умови для учіння кожного школяра, базується на врахуванні можливостей і труднощів, передбачає подачу саме для нього призначеного завдання.

Створення у навчанні умов для розвитку у школярів самотійності є одним з найважливіших засобів міцного засвоєння учнями основ наук.

Якщо зводити поняття «самотійність» лише до однієї з перелічених учителями ознак, воно спроститься, схематизується; вихолоститься така суттєва ознака, якою є складність. У той же час недоцільно штучно розширювати це поняття, внаслідок чого може відбутися підміна змісту самотійності іншим, неспецифічним поняттям. Ось чому важливо чітко визначити суть цього поняття, обмежити кількість його компонентів. При цьому доцільно дотримуватися двох основних вимог: щоб всі її складники загалом становили необхідний мінімум, тобто були найменшою сукупністю провідних умінь школярів, і щоб об'єднання всіх компонентів в одне ціле було достатнім — охоплювало найголовніше, найтипніше, найістотніше у виявах самотійності.

З таких позицій розкриємо зміст цього складного утворення.

Самотійність треба розуміти як узагальнену характеристику активності

молодшого школяра, що виявляється в його незалежності(вмінні без прямого керівництва і допомоги ззовні, власними силами досягти поставленої мети), творчої ініціативи(схильності реалізувати своє починання, виявляючи винахідливість, оригінальність) і критичності (здатності аналізувати ситуацію або наслідок праці, щоб дати їм оцінку, виділити достоїнства й вади).

Проблема сьогодні полягає в тому, щоб надати вчителю методологію вибору та механізм реалізації відібраного вченими змісту освіти в реальному навчальному процесі як з урахуванням інтересів та здібностей, так і його особистої творчої індивідуальності. Формування самостійності молодших школярів зумовлено реалізацією адекватних методів та технологій навчання:

- проблемне навчання, що передбачає створення проблемної ситуації та активну самостійну діяльність учнів у її розв'язанні. Це веде до ґрунтовного засвоєння й закріплення наукових положень, розвиває творче мислення.
- групові (колективні) технології навчання. Це така організація навчального процесу, за якої навчання здійснюється у процесі спілкування між учнями у групах. Групові форми навчання сприяють формуванню комунікативних якостей, активізують розумову діяльність.
- ігрові технології навчання. У процесі організації технології гри здійснюється включення учня у навчальну гру, яка надає йому можливість самовизначитися, розвиває творчі здібності.
- технологія проектного навчання. Суть цього метода полягає в досягненні дидактичної мети через детальну розробку навчальної проблеми, яка повинна завершитись реальним практичним результатом (проектом).

- інтерактивне навчання — це спеціальна форма організації пізнавальної діяльності, що має за мету створення комфортних умов навчання, за яких кожен учень відчуває свою успішність та інтелектуальну спроможність.
- технологія формування критичного мислення. Параметрами критичного мислення є особистісне ставлення до об'єкта, аргументованість висновків, логічність викладу, здатність змінити позицію на основі контраргументу, вміння формувати власну точку зору, вміння розв'язувати проблеми.

Проблема сьогодні полягає в тому, щоб надати вчителю методологію вибору та механізм реалізації відібраного вченими змісту освіти в реальному навчальному процесі як з урахуванням інтересів та здібностей, так і його особистої творчої індивідуальності. Формування самостійності молодших школярів зумовлено реалізацією адекватних методів та технологій навчання:

- проблемне навчання, що передбачає створення проблемної ситуації та активну самостійну діяльність учнів у її розв'язанні. Це веде до ґрунтовного засвоєння й закріплення наукових положень, розвиває творче мислення.
- групові (колективні) технології навчання. Це така організація навчального процесу, за якої навчання здійснюється у процесі спілкування між учнями у групах. Групові форми навчання сприяють формуванню комунікативних якостей, активізують розумову діяльність.
- ігрові технології навчання. У процесі організації технології гри здійснюється включення учня у навчальну гру, яка надає йому можливість самовизначитися, розвиває творчі здібності.
- технологія проектного навчання. Суть цього метода полягає в досягненні дидактичної мети через детальну розробку навчальної

проблеми, яка повинна завершитись реальним практичним результатом (проектом).

- інтерактивне навчання — це спеціальна форма організації пізнавальної діяльності, що має за мету створення комфортних умов навчання, за яких кожен учень відчуває свою успішність та інтелектуальну спроможність.
- технологія формування критичного мислення. Параметрами критичного мислення є особистісне ставлення до об'єкта, аргументованість висновків, логічність викладу, здатність змінити позицію на основі контраргументу, уміння формувати власну точку зору, уміння розв'язувати проблеми.

Учитель має право називати самотійним лише того молодшого школяра, поведінка та діяльність якого характеризується повнотою вияву активності, тобто водночас всіма провідними складниками: незалежністю, творчою ініціативою, критичністю. Проте кожен з них, важливий сам по собі, не вичерпує змісту поняття «самотійність». Адже не всякий незалежний школяр може бути людиною творчою, а ініціативний — критичною і самокритичною. Таким чином, не сформованість хоча б одного з названих компонентів робить неможливою високу оцінку важливої якості учня — початківця.

Щоб встановити сферу вияву самотійності учнів, педагогу слід звернути увагу на те, в яких випадках діяльності кожний з них реалізує здатність поводитися незалежно, ініціативно, виявляє критичність. Важливо щоб учень не обмежувався тими діями, для нього нескладні. Щоб сферу вияву самотійності можна було визнати достатньо широкою, учитель повинен констатувати: школяр виявляє незалежність, творчу ініціативу й критичність у найрізноманітніших видах діяльності — цікавих і нецікавих для нього.

Рівень розвитку самостійності кожного учня визначають на підставі того, наскільки сильно або слабо розвинене у школярів уміння виявляти в діяльності й поведінці незалежність, ініціативу, критичність.

Отже, пізнавальна самостійність школяра — це результат досконалої системи навчання, виховання і розвитку учнів, спрямованої на формування розумової та практичної самостійності, самостійності як якості особистості дитини.

Розвитку самостійності школярів сприяє поступове збільшення обсягу самостійних завдань і їх урізноманітнення, застосування творчих робіт у поєднанні з роботами тренувального характеру.

Важливим засобом розвитку самостійності кожного учня є диференційоване навчання. Воно забезпечує оптимальні умови для учіння кожного школяра, базується на врахуванні можливостей і труднощів, передбачає подачу саме для нього призначеного завдання.

Список використаних джерел

1. Гончарук О. Роль учителя у формуванні самосвідомості учнів початкової школи \ О.Гончарук \ \ Молодь і ринок.-2009.-№7.-С.93-97.
2. Ушинський К.Д. Твори у 6 томах. — К., 1954 — Т.2.
3. Савчин М.В. Вікова психологія: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів \ М.В.Савчин, Л.П.Василенко.- К.:Академвидав, 2005.-360с.